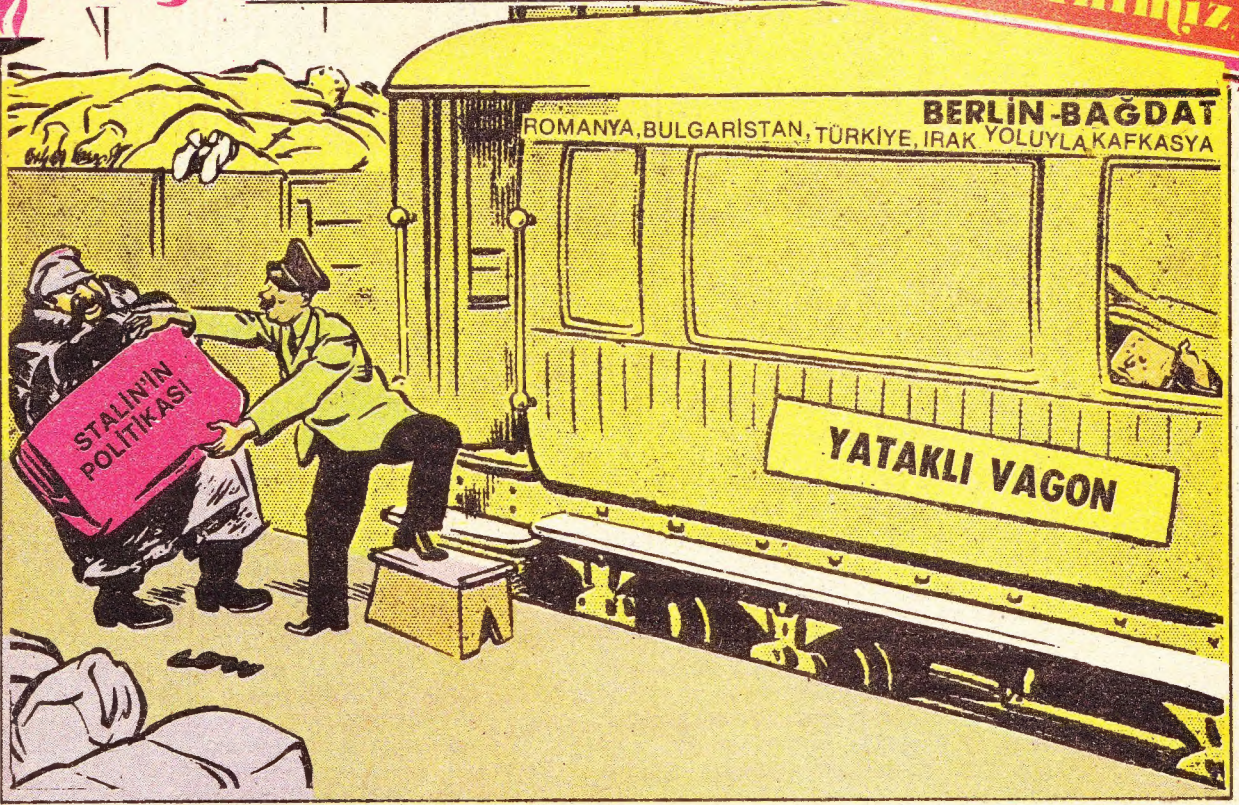
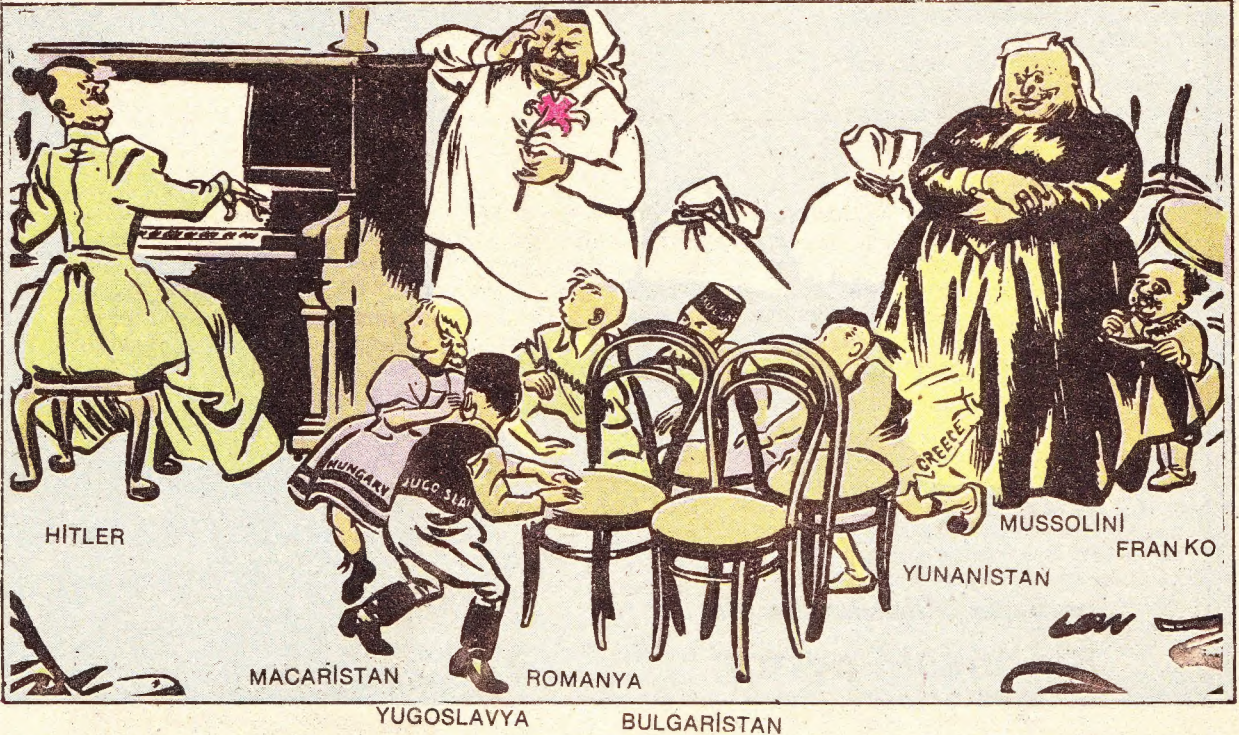

LOW'UN 2. DÜNYA SAVAŞI KARİKATÜRLERİ

PORTRELER

Yunan iç ve dış politikasında adı hâlâ saygı ile anılır. Ancak, siyasî hayatı, bir iç savaşın ertesinde, ülkesinden kaçması ile noktalanmış ve Paris'te sürgündeyken ölmüştür.

1864'te Girit'in bir kasabasında doğdu ve gençliğinde, Osmanlılara karşı başlatılan bağımsızlık hareketi içinde yer aldı. 1895-1905 arasında Girit Meclisi Başkanlığı yapacak ve 1905 yılı mart ayında, Girit'in Yunanistan'la birleştiğini ilân edecektir. Bu karar, Osmanlı İmparatorluğu tarafından, ancak 1913'te kabul edildi.

Onu 1909'da Atina'da görürüz. 1910'da Yunanistan'a başbakan olur... Anayasayı değiştirir, idarî ve malî reformlar yapar. Orduyu çekidüzene sokar. Ve arkasından Balkan Savaşı'na girme kararı alır. Yunanistan bu savaşta Makedonya'yı ele geçirecektir.

1915'ten başlayarak, Yunanistan'ı İngilizler'in safında Birinci Dünya Savaşı'na sokmaya çalışmış, fakat sonunda Kral I. Konstantin tarafından başbakanlıktan uzaklaştırılmıştır.

1916'da önce Girit'te, sonra da Selânik'te bir âsi hükümet kuracak, bu hükümet, Almanya ve Bulgaristan'a savaş ilân edecektir.

Dokuz ay sonra da Atina'ya gelip Kral Konstantin'i tahttan indirir ve başbakan olur. Paris Barış Konferansı'na katılacak ve bu arada Anadolu üzerindeki Yunan emellerini gerçekleştirmek üzere, Yunan ordusunu Anadolu'ya gönderecektir. Türk Kurtuluş Savaşı başladıktan sonra, 1920 kasımındaki seçimleri kaybetti.

Onu 1924'te ve 1928-32 arasında yine başbakan olarak görürüz. Bu görevleri sırasında, Türkiye ve Atatürk ile iyi ilişkiler kurar ve Türk-Yunan dostluğunu başlatmaya çalışır.

Başbakanlıktan ayrıldıktan sonra, taraftarları, kralcıları yönetimden uzaklaştırmak için 1935 martında bir ayaklanma başlatacaklardır. Çok kısa süren bir iç savaş ertesinde ülkesinden kaçmak zorunda kaldı ve 1935'te Paris'te öldü. Oğlu da, 1945'ten sonra, Yunanistan'a başbakan olmuştur.

GİRİT

1669 yılında Osmanlıların eline geçen Girit, 1913 aralığında Yunanistan'ın oldu. 19'uncu yüzyılda başlayan ayaklanmalar sonunda, 1898'de Osmanlılar askerî kuvvetleri adadan çekecek ve bir çeşit sınırlı bağımsızlığa kavuşacaktır Girit... Bu arada, 1905 yılında, Yunanistan'la birleşme kararı alındı. Bu kararı İstanbul, Balkan Savaşı yenilgisinden sonra 1913'te kabul etti. 1941'de Almanlar tarafından işgal edilecek ve 1945'e kadar Girit'te direnişçilerle Alman kuvvetleri arasında çarpışmalar sürecektir. Savaşın sona, Girit yeniden Yunanistan'ın olur.

Bir önceki portre:
Şükrü Kaya

Elâ Cemil

Lozan Konferansı'nın akıbeti belli olmaya başlamıştı. Görüşmeler adım adım kesilme noktasına doğru ilerliyordu

Millet Meclisi'nde Lozan gizli görüşmeleri

ERGİN ÜNAL

Fransa Başbakanı

Mustafa Kemal'den Meclis'i «İkna etmesini» istemişti...

İsmet Paşa,
gönderdiği raporda,
«Fransızlar fiilen
İngilizlerden çok
aleyhimize
çalışıyorlar»
diyordu

● ● ●

Rauf Bey,
İnönü'nün raporu
aktarılırken, «Kapıları
kapayın» diye
seslendi. «Biri
dinlerse çok
fena olur»

Fransa Başbakanı Poincaré, Mustafa Kemal'e bir mektup göndermiş, "Lozan Konferansı'nın mesut bir şekilde sonuçlanması" amacıyla bazı küçük imtiyazlar konusunda Meclis'in ikna edilmesi için yardım etmesini, nüfuzunu kullanmasını istemişti.

1923 başlarında, ocak ayının sonlarına doğru Lozan Konferansı'nın akıbeti belli olmaya başladı. Görünen köy kılavuz istemiyor, görüşmeler adım adım kesilme noktasına doğru ilerliyordu.

Millet Meclisi, Bakanlar Kurulu'nun yaklaşık 48 saat süren toplantısından hemen sonra 28 ocak günü toplandı. Gizli olarak iki oturum halinde yapılan görüşmelerde, İsmet Paşa'dan iki gün önce gelen rapor ve verilecek talimat tartışıldı.

İSMET PAŞA'NIN RAPORU

Paşa'nın gönderdiği rapor ilginçti. Bir yandan Musul konusundaki uyumsuzluk, konferansın kaderini etkilerken, diğer yandan arkeolojik kazılardan telif haklarına, mukaddes emanetlerin Arabistan'a iadesinden Irak sınırına, Adakale sorunundan adalara, yabancı okullar ve kurumlardan genel affa, azınlıkların mübadelesinden patrikhaneve, malî ve adli kapitülasyonlardan mevkîliklere kadar hemen her konu askıda görünüyordu. Bazı konularda yaklaşımlar sağlanmış, ancak, hiçbirinde kesin anlaşmaya varılamamıştı.

Başbakan Rauf Bey, toplantı açılır açılmaz, «İki gündür uyku uyumadığımı» belirtti, konuşmasının kesilmemesini,

İsmet Paşa'dan gelen bilgileri aktardık-
tan sonra sorulara cevap vereceğini bil-
dirdi.

Rauf Bey, İsmet Paşa'nın raporunda
yer alan hususları satırbaşlarıyla Mec-
lis'e nakletti:

— Anafartalar'ı "Anzak" dedikleri
Yeni Zelanda ve Kanada askerlerinin
mezarları için istiyorlar. Karşılığında da
bizim şehitlerimiz için, bizden ayrılan
ülkelerde yer veriyorlar. Bu konu rezer-
ve edildi.

— Eski eserlerle ilgili hafriyat ve ar-
keolojik araştırma için, imtiyaz istiyor-
lar. Bu istek reddedildi.

— Medine-i Münevvere'den çıkarılan
mukaddes emanetlerin Şerif Hüseyin'e
verdikleri söz gereğince, Arabistan'a ia-
desini istiyorlar. Bu da reddedildi.

— 150'si Rum ve Ermeni, geriye ka-
lanı Avusturya tebası, Yahudi ve La-
tinlerden oluşan 1.500 kişinin İtalyan
tebasına geçmesine izin verdik.

— Düyun-ı Umumiye'nin taksiminde
sermayenin bölünmesini, hamillerinin
kabulüne taliken kabul ediyorlar.

— İngilizler, gemilerimizin bedeli o-
lan 6 milyon İngiliz lirasını vermiyorlar.

— Yunanlılarla tamirat bedellerini
birbirimize bağışlamamızı istiyorlar.

— Evrak-ı nakdiye karşılığı zaptettik-
leri 5 milyon altın lirayı, tamirat bedeli
olarak ihtiyaten zaptediyorlar.

— Büyük Millet Meclisi'nin kuru-
luşundan sonra İstanbul'daki hükümet-
le imza edilen şirket sözleşmelerinin ta-
nınmasını istiyorlar.

— Anadolu demiryollarının müttefik-
lerin de dahil olacağı bir şirket tarafın-
dan işletilmesini teklif ediyorlar.

FRANSIZLARIN TUTUMU

Başbakan Rauf Bey, müttefiklerin bu
kapsam içinde işgal masraflarından söz
etmemeye özen gösterdiklerini, buna
mukabil diğer akçalı konuları ağırbaş-
tırarak öne sürdüklerini belirtti. İngi-
lizlerin Musul sorununu Milletler Cemi-
yeti'ne götürmeye kararlı olduklarını
bildirerek, sözlerini şöyle sürdürdü:

"İsmet Paşa diyor ki: Önümüzdeki
günlerde Lord Curzon bize bir proje ve-
recek. Yani bize (siz de Ankara'ya gidin
meclisinizle hükümetinizle konuşun) di-
yorlar. Bu arada Curzon, Milletler Ce-
miyeti'nden, Musul meselesinin İngil-

tere adına incelenmesini şimdiden talep
etmiş. Fransızlar ise bugünlerde İngi-
lizlerin adı bir iltifatına kapılarak, fiilen
onlardan çok aleyhimize hareket et-
mekte'dirler."

Bu bilgiler, Meclis'in yine ayağa kalk-
masına neden oldu, "Allah kahretsin"
sesleri arasında konuşmasını sürdürme-
ye çalışan Rauf Bey, Genel Kurul'daki
güvenlik görevlilerine, "Kapıları kapa-
yın" ihtarında bulundu, şunları ekledi:

Mussolini, özel bazı hesaplar peşin-
deydi. İsmet Paşa, konferansın açıl-
dığı gün beklenmeyen bir konuşma
yaptığında, Türk başdelegesinin ilk
andaki bu çıkışından rahatsız olan
öteki delegeler susup kalmış, Mus-
solini'ye İsmet Paşa'yı alkışlamıştı.

**İSMET PAŞA'YA GÖNDERİLECEK
HÜKÜMET TALİMATINDA ŞÖYLE DENİYORDU:
«MÜTTEFİKLER TARAFINDAN TEKLİF OLUNAN
PROJE, KABULÜ MÜMKÜN OLMAYAN ESASLARI
İHTİVA ETMEKTEDİR. BİZİM VERECEĞİMİZ PROJE
KABUL GÖRMEDİĞİ TAKDİRDE, GÖREVINİZİN
SON BULDUĞUNU KAYDEDEREK ANKARA'YA
DÖNMENİZ UYGUN OLUR»**

"Bu anlattıklarım çok hayati ve o de-
rece sır olarak saklanması gereken ko-
nulardır. Böyle bir zamanda her şeyi
bütün çıplaklığı ile arzutmeye mecbu-
rum. Kapılar açık. Biri dinlerse, çok fe-
na olur."

Başbakan daha sonra, Fransızların
bu olumsuz tutumunun, Türkiye'nin,
İngilizlerle anlaşmasından duydukları
kuşkuhan kaynaklanabileceğini belirtti.
Rauf Bey bu arada Poincare'nin Musta-
fa Kemal'e gönderdiği mektuptan söz
etti. Poincare, "Lozan Konferansı'nın
mesut bir şekilde sonuçlanması" ama-
cıyla, bazı küçük imtiyazlar konusunda
Mustafa Kemal'den Meclis'in ikna edil-
mesi için, yardım ve nüfuzunu kullan-
masını istiyordu.

Rauf Bey şöyle devam etti:

"Musul'u Milletler Cemiyeti'ne hava-
le etmek, onun geleceğini tehlikeye sok-
mak demektir. Hükümetin görüşü ne-
dir? İşte bu sorularla İsmet Paşa, hükü-
metin görüşünü almak istiyor. Hükü-
met, Misak-ı Milli'den ileriye veya geri-
ye adım atmak yetkisini kendisinde
görmemiştir, göremez. Bunun için oyla-
rınızı aldıktan sonra sonucu acele olarak
delegelerimize aktarmak görevimizdir."

SON DURUM

Başbakan Rauf Bey, İsmet Paşa'nın
gönderdiği raporda, son durumu şöyle
özetlediğini bildirdi:

"1. Fransızlar, ya bizim sulh yapma-
mızı istemiyorlar, yahut her fenalığı
yaptıktan sonra, yüzümüze gülerek
hazmettirmenin mümkün olduğuna ka-
nidirler. Kendilerine (Görevim barış
yapmaktır. Ancak, inkıta olursa, sonu-
cunu bilemem) dedim. Son ana kadar u-
yuşma sağlayabilmek için, sadakatimizi
muhafaza ettik, son ana kadar kendile-
rinden işgal gördük.

2. Müttefikler konferansı kesintiye
götürdüklerinden, bu durumda Ameri-
ka ile ayrı anlaşma yapma imkânını sor-
dum. Burada olamayacağını, konfe-
ranstan sonra hükümetlerinden alacak-
ları talimata göre hareket edeceklerini

bildirdiler. Durum ağırdır, vehamet Musul'dan kaynaklanmaktadır."

Başbakan, hükümetin bütün bu konuları ayrıntıları ile değerlendirdiğini ve bir talimat hazırladığını bildirdi, bunun. Meclis'in onayından sonra heyetimize gönderileceğini söyledi.

HÜKÜMETİN TALIMATI

İsmet Paşa'nın raporundan, "İngilizlerin konferansı kesintiye uğratmak suretiyle, şimdiye kadar izledikleri politikanın icabı olarak, bir bekleyiş dönemiyle işi uzatıp emellerini gerçekleştirme yoluna gideceklerinin" anlaşıldığını belirten Başbakan Rauf Bey, İsmet Paşa'ya gönderilecek talimat konusunda da şu bilgiyi verdi:

"Bakanlar Kurulu'ndaki görüşmeler sonunda delegelerimizin bizden beklediği talimat şu suretle tecelli etmiştir: Müttefikler tarafından teklif olunacak proje, bizce kabulü mümkün olmayan esasları ihtiva etmektedir. Konferansın başarıla sonuçlanmayarak dağılması üzerine aleyhimizde olan durumu ve İstanbul'da yabancı işgaline belli olmayan bir süre ile tahammül edemeyeceğimizi müttefik devletlere bildirmek mecburiyetindeyiz. Ancak, barışın tesis edilemeyeşinin sebeplerini, Avrupa ve Amerika kamuoyuna bir bildiri ile duyurmayı faydalı görüyoruz. Musul petrolleriyle ilgili İngiliz kapitalistlerinin ihtiraslarını tatmin için, bütün İngiliz milletinin yeni fedakârlıklara sevk olunduğunu herkesin bilmesi ve birtakım şirketlerin Lozan'da, Fransız diplomasisini araç olarak kullanarak birtakım talepler ortaya attıklarını ve Türk milletini soymaya yönelik bu istekleri yüzünden barışın kesilmesine kadar cesaret gösterdiklerini anlaması gerekir. Velhasıl verdikleri projeye karşı, tarafımızdan derhal bir proje tevdi edilmeli ve ancak bu çerçevede sulh yapacağımız ilân olunmalıdır.

Müttefik devletlerin, karşımıza bir cephe halinde, abluka vesaire gibi tazyikte bulunmalarına mani olmak için, aralarındaki birliği kırmak üzere Musul sorununun çözümlenmesini her türlü cebir ve tazyikten azade bir halde bulundurulacak olan ahalinin oyuna terkettiğimizi ve petrolleri işletmek hususunda dahi görüşmelere hazır olduğumuzu ilân etmek ve Amerika ile ayrıca anlaşma akdine girişilmesi uygun olur. Bu esaslar çerçevesinde görüşmelere devam imkânı görülmediği ve vereceğimiz proje kabul görmediği takdirde, görevinin son bulduğunu kaydederek, Ankara'ya dönmeniz uygun olur."

Rauf Bey'in bu açıklamalarından sonra milletvekilleri görüşlerini anlattılar. Lazistan Milletvekili Dr. Abidin Bey, İngilizlere ve Fransızlara mezar yeri verilmemesini istedi, mukaddes emanetlerin, Türk milletine ait olduğunu

İSMET PAŞA'NIN KONFERANSIN AÇILIŞINDAKİ NUTKU

«GAYEMİZ, SAVAŞLA KAZANDIĞIMIZ KONUMU KORUMAKTIR»

Reis Efendi

Dört seneden ziyadedir, Vilson esası ve imanı üzerine kurulmuş bir mütareke, Osmanlı İmparatorluğunun girişmiş olduğu muhasamatı, resmi surette tatil etmişti. Sulhun nimetlerinden daima mahrum kalan Türk milleti, o tarihten beri hak ve adalet istihali için, yaptığı mükerrer sulh teşebbüslerinin kîfayetsizliğini ve faldesizliğini idrak ederek, artık hiçbir kurtuluş ümidi kalmadığını anlayarak, varlığını korumaya ve maddî manevî kendi vasıtalarıyla istiklâlini sağlamaya muvaffak oldu. Bu yolda birçok ıstıraplara katlandı. Hadsiz hesapsız fedakârlıklara nza gösterdi.

Hür milletler, bu hale teveccühü bir gözle şahit olmuşlardır. Her yaşta ve her mevkideki Türkler, kadın ve çocuk, bu müdafaa harbine iştirak ettiler. 1918 tarihinden sonra Türk milletinin maruz olduğu sonsuz hücumları ve ıstırapları, burada hatırlatmaktan kendimi menedemiyorum. Gerek bu hücumları ve ıstırapları, gerek hiçbir askeri mecburiyet olmaksızın, Türkiye topraklarının en mamur kısımlarında münhasıran mahvetmek ve yıkmak fikriyle muntazaman yapılmış tahribatı, hiçbir veçhile mazur göstermek kabil değildir.

Hâlâ bu dakikada bile, bir milyondan ziyade masum Türkün, küçük Asya ovalarında ve yaylarında, evsiz ve ekmeksiz, serseri gibi dolaştıklarını da hatırlatmak isterim. Türk milleti, bu insan takatı üstündeki fedakârlıklara katlanmak suretiyle medeni insanlık arasında derin bir hayat kuvvetine malik milletlere has olan mevcudiyet ve istiklâl hakkı ile sulh ve sükûna çalışmak unsuru olmak üzere büyük bir mevki kazanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin katı gayesi, bu mevkii muhafaza ve tahkim etmekten ibarettir. Son senelerin hadiseleri beşeriyetin vicdanında umumî sulh ve sükûnun devletler tarafından birbirlerinin haklarına ve hürriyetine saygı gösterilmedikçe gerçekleşemeyeceği hakikatını bir akide haline koyduğu cihetle, bu vakaların hatırası istikbal için bir sulh ve sükûn teminatı teşkil edeceğini ümid ederim.

Tasavvuru kabul olan âzamî derecede hüsnüniyetle mütehasis olan Türk heyet-i Murahhasasının, sair heyet-i Murahhasalarda da aynı veçhile bir hüsnüniyete tesadüf edeceği ve bu suretle konferans mesaisinin memnuniyet verici bir neticeye iktiran edeceği ümidini besliyorum.

Reis Efendi, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti namına, İsviçre cumhuriyetine, konferansımızın burada toplanmasını kabul etmek suretiyle, lütfen göstermiş olduğu misafirsevenlikten dolayı teşekkür ederek sözlerime nihayet vereceğim. Tarihi şanlı, necip bir milletin kendi istiklâline ne kadar büyük bir kıymet attettiğini inkâr edilemez surette gösteren bu memleketin, konferansa toplanma yeri olarak intihab edilmesinden dolayı kendimi tebrike şayan görüyorum.

Millet Meclisi'nde Lozan gizli görüşmeleri

ABİDİN BEY, POINCARÉ'NİN MUSTAFA KEMAL'DEN MECLİS'İ ETKİLEMESİNİ İSTEMESİNE ÇOK KIZMIŞTI. «GAZİ PAŞA HAZRETLERİ'NDEN RİCAM» DİYORDU, «POINCARÉ'YE YAZSINLAR VE DESİNLER Kİ, 'BEN MECLİS'TE NÜFUZ İMAL EDEMEM. BEN DE BİR MİLLETVEKİLİYİM. BAŞKA NÜFUZUM YOKTUR'»

MUSUL KONUSUNDA TARTIŞMA

Lord Curzon konuşuyor:

«Bazı toprakların Türkiye'den ayrılmasını Türkler mütarekeden beri kabul ettiler. Yenildikleri için kabul ettiler. Şimdi ciddî ciddî Musul'un geri verilmesini istiyorlar...»

Harbde Mezopotamya, Britanya ordularınca işgal olundu. Biraz sonra Irak adı kullanıldı. Harbe girdiğimiz ve Irak'ta ilk ilerlediğimiz sırada bu memleket ahalisine kurtarılabilecekleri hakkında âlenen söz verdik ve Melik Hüseyin'e, Arap istiklâline yardım etmek vaadinde bulunduk. Sonra rey'e müracaat ettik. Ahaliye sorduk ki, gelecekte cümlesi, yani Musul, Bağdat ve Basra beraber olarak birleşmeye mi, ayrı olmayı mı istiyorsunuz? Bu üç vilâyetin birbirinden ayrılmaz olduğu cevabını verdiler. Bir Arap hükümdar isteyip istemediklerini ve kimi istediklerini sorduk, cevaplar bir olmadı ve o vakit bu sebeple bir şey yapamadı.

Bunun üzerine 1919'da Paris Sulh Konferansı'nda manda usulü kuruldu. Ve bu, İsmet Paşa'nın delillerinde adından yardım umduğu Reis Vilson'un nüfuzunun eseri oldu. Bu yerleri fetheden ve bu arazi kendilerine emanet yoluyla verilen müttefik devletlere, bu mandaları tefviz etmek hakkı aiddi. Müttefik devletler San Remo'da Suriye mandasını Fransa'ya, Filistin ve Irak mandasını Büyük Britanya'ya tefviz ettiler. 1920'de Sevr muahedesiyle teyid edildiler. 1921'de Milletler Cemiyeti henüz manda projesi tasdik edememekle beraber bu dairede memleketi yürütmeye kendisini davet etti. İsmet Paşa'nın mandayı tanınamaması tuhaftır. Birkaç gün evvel kendisi borçlar meselesinde mütareke tarihini ileri sürdü. Demek, işine gelince mandayı tanıyor!

Bu sözler Irak'ta İngiltere menfaatlerinin ve vaziyetinin hukuka ve ahde müstenit temelinin göstermiş olduğum kanaatindeyim. Arap milletine karşı, Arap hükümdarlarına karşı Milletler Cemiyeti'ne karşı İngiltere bağlıdır.

Musul'un mütarekeden sonra işgal edilmiş olması meselesine gelince: İsmet Paşa'nın daima Mondros mütarekesinin hükümsüzlüğünü ve her şeyin Mudanya mütarekesinden başlaması lâzım geldiğini ileri sürerken, bugün o mütarekeye dayanarak, İngiltere'nin Musul'u işgal etmesinden bahsetmesi gariptir.

Zannediyorlar ki, Britanya'nın Musul'u alıkoymak istemesi, petrol tesiriyledir. Bu Böyle değildir. Memleketimin dış politikasıyla uğraşırken hiçbir petrol kralı ile görüşmedim.

İsmet Paşa Hazretleri! Bazı toprakların Türkiye'den ayrılmasını, Türkler mütarekeden beri kabul etmişlerdir ve mağlup oldukları için kabul etmişlerdir. Şimdi ise aynı Türkiye geliyor ve burada Musul'un geri verilmesini ciddiyetle istiyor!

İsmet Paşa konuşuyor:

«Irak hakkındaki muahedelerin hükmü yoktur. Musul Türkiye'ye avdet etmelidir»

Türkiye Irak'ta herhangi bir mandanın lüzumuna kanlı olmadığı gibi Irak mandasının İngiltere'ye verildiğinden de haberi yoktur. Esasen hâlâ Osmanlı İmparatorluğu'na ait olan Irak hakkında yapılan muahedelerin de hiçbir hükmü yoktur. Irak'ta müracaat edilen reyâm, askeri cebir ve şiddet altında yapılmıştır. Halk reyini istiklâl ile vermekte serbest bırakılmamıştır. Faysal'ın krallığı meselesinde de, silahlı tenkidten sonra rey'e müracaat olunmamıştır! Bu gibi haller bu memleketin şimdiki idareye bağlılığını ispat etmez. Fetih hakkının da bir kıymeti yoktur. Irak ve Musul'un asker kuvvetiyle alınması, umumi harpten beri ilân edilen prensiplere aykırıdır.

Nerde kaldı ki Musul mütarekeden sonra işgal edilmiştir. Musul'un mukadderatı. İzmir'in, Şarki Trakya'nın, İstanbul'un, Adana, Urfa, Gazi Antep'in mukadderatının aynıdır.

Bütün bu şehirler mütarekeden sonra ve mevcut muahedeler hilâfına işgal edilmiştir. Onun için diğerleri gibi Musul da Türkiye'ye avdet etmelidir.

Lozan gizli görüşmeleri sırasında, "Sen anlamazsın, otur oturduğun yerde" diye suçlamaya uğrayan Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey...

belirtti ve "Türk milleti bunu ilanıhaye, hayatı boyunca muhafaza edecektir" dedi. Abidin Bey, daha sonra şöyle konuştu:

"Musul'dan bir karış aramız giderse, emin olunuz Anadolu da tehlikeyedir. Çünkü Musul, Anadolu için bir hayat noktasıdır. Musul için bütün mevcudiyetimizle hepimiz bir kanlı mezar teşkil etmeliyiz, azim ve imanla sarsılmalıyız."

Fransızlar, İngilizlerle uyuşacağımızdan korkuyorlar. Fransızların bize karşı ne (orospuluk) oynadıklarını rica ederim, takdir ediniz. O kadar üzgünüm ki, Franklin Bouillon denilen o hilekâr herife, paşa olsun, reisler olsun nüfuz edebilir, fikrini soktularsa, çok fena etmişlerdir.

Gazi Paşa hazretlerinden rica ederim, Poincaré'ye yazınlar ve desinler ki, ben Meclis'te nüfuz imal edemim. Çünkü ben de bir milletvekiliyim. Başka bir nüfuzum yoktur. Ben milletvekillerine hâkim olamam."

Bu sözler üzerine Kırşehir Milletvekili Yahya Galip Bey, "Hâkim degildir ama, hepimizin gözbebeğidir" diye haykırdı.

Daha sonra söz alan İzmit Milletvekili Sırrı Bey, Mudanya Sözleşmesi'nin ne gibi şartlar altında imzalandığını herkesin bildiğini belirtti, şöyle devam etti:

"Şimdi burada sormak istiyorum. Mudanya Konferansı'nın toplanmasını ve kararlarını benimsediğiniz takdirde, Lozan'da veya herhangi bir yerde toplanacak bir konferansa millî taleplerimizin kabul edileceğini beyan eden adamlar acaba ortadan kalktılar mı? Onlardan sorulmaz mı? Efendiler, bizi bu şartlar altında Mudanya'ya getirmiştiğiniz ve konferansı tasdik etmemiz için, bize böyle söylemişsiniz."

**LAZİSTAN MİLLETVEKİLİ Dr. ABİDİN BEY,
"MUSUL'DAN BİR KARIŞ ARAZİMİZ GİDERSE"
DİYORDU, "EMİN OLUNUZ ANADOLU DA TEHLİKEDEDİR.
ÇÜNKÜ MUSUL, ANADOLU İÇİN BİR HAYAT NOKTASIDIR.
MUSUL İÇİN BÜTÜN MEVCUDİYETİMİZLE HEPİMİZ KANLI
BİR MEZAR TEŞKİL ETMELİYİZ. AZİM VE
İMANLA SARSILMALIYIZ"**

Antalya Milletvekili Rasih Efendi konuşmacıya, "Geç onları", Diyarbakır Milletvekili Hacı Şükrü Bey, "Geçmiş mazi derler" diye müdahalede bulundular. Sırrı Bey sözlerine devamla, "Acaba hangi noktada uyanacağız?" dedi, şunları ekledi:

"Yüce heyetinizin dikkatini çekiyorum. Mudanya Konferansı'nda aldatıldığımızı açıkça söylemek lâzımdır. Yalnız, aldatıldık demekle kendimizi mazur gösterebilir miyiz, aldanacak kadar niçin iyiniyet sahibi olduk? Bunların cevabı herhalde ağırdır."

SATRAŇ MASASI

Sırrı Bey, Lozan delegelerini de eleştirdi. "Karşılarında hilekâr temsilciler bulunduğunu, böyle bir satranç masasındaki oyunlarda hamlelerden sonra ne geleceğinin iyi hesap edilmesi gerektiğini" söyledi, şöyle devam etti:

"Bu suretle ne gibi durumlar ortaya çıkacağını gözönüne getirmiş olsalardı, elbette gereken önlemleri alırlar, kuvvet ve yetkileri yoksa buradan sorarlardı. Şimdiye kadar bizden sormadıklarına göre, kendilerinin üçüncü derecedeki hamleleri de keşfedemedikleri ve şaşkın kaldıklarını görüyorum."

Bu sırada Tunalı Hilmi Bey, "O köhne bir siyasettir" diye müdahale etti. Diyarbakır Milletvekili Hacı Şükrü Bey de, Tunalı Hilmi'yi cevapladı: "Sen anlamazsın Tunalı, otur oturduğun yerde."

SOVYET TEMSİLCİLERİ

Sırrı Bey, sözlerine devam ederek, "Görüşmelerde Sovyet temsilcileri ile birlikte hareket edilmiş olsaydı, Avrupa'nın Türkiye'yi daha kuvvetli göreceğini" iddia etti, bunun neden yapılmadığını sordu, sözlerini şöyle tamamladı:

"Tarih, Osmanlı askerinin zilletini hiç kaydetmez. Hasımlarımız dahi bunu söylemezler. Fakat hangi tarihte bir savaş neticesi yeşil masaya intikal etmişse, harp sahasındaki başarıyı hangi hü-

Lazistan Milletvekili Dr. Abidin A-tak, "Mukaddes emanetler" diyor-du, "Türk milletine aittir ve Türkler bunları ilanıhaye muhafaza edecek-tir."

kümetin hangi üyesi göstermiştir? Çok korkuyorum, tarih tekerrür etmesin." Başbakan Rauf Bey, İzmit Milletvekili Sırrı Bey'i hemen cevapladı:

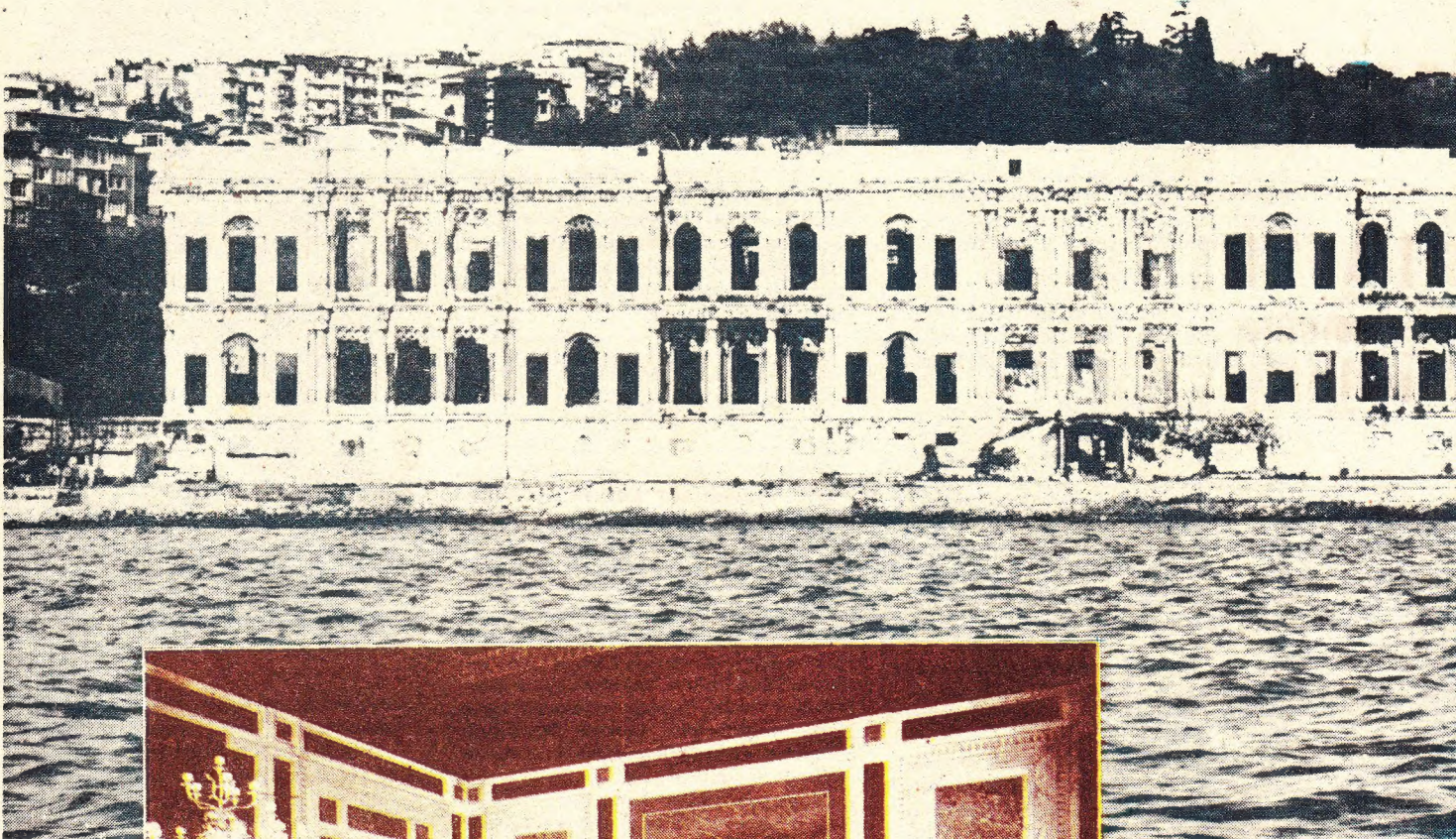
"Delegelerimiz, millî emellerimizi arzu ettiğimiz çerçeve içinde müdafaa ettiler. Rus heyetiyle işbirliği yapmadığımızı söylediler. Sırrı Bey'den rica ediyorum, acaba Ruslar'dan kendilerine böyle bir serzenişte mi bulunulmuştur?"

Bu sözler üzerine Erzurum Milletvekili Salih Efendi, "O da Bolşevik'tir" diye bağırды. Başbakan buna, "Salih Efendi, ben hiçbir Türk'e, hiçbir dindaşına bu şekilde söz söyleyemem" karşılığını verdi.

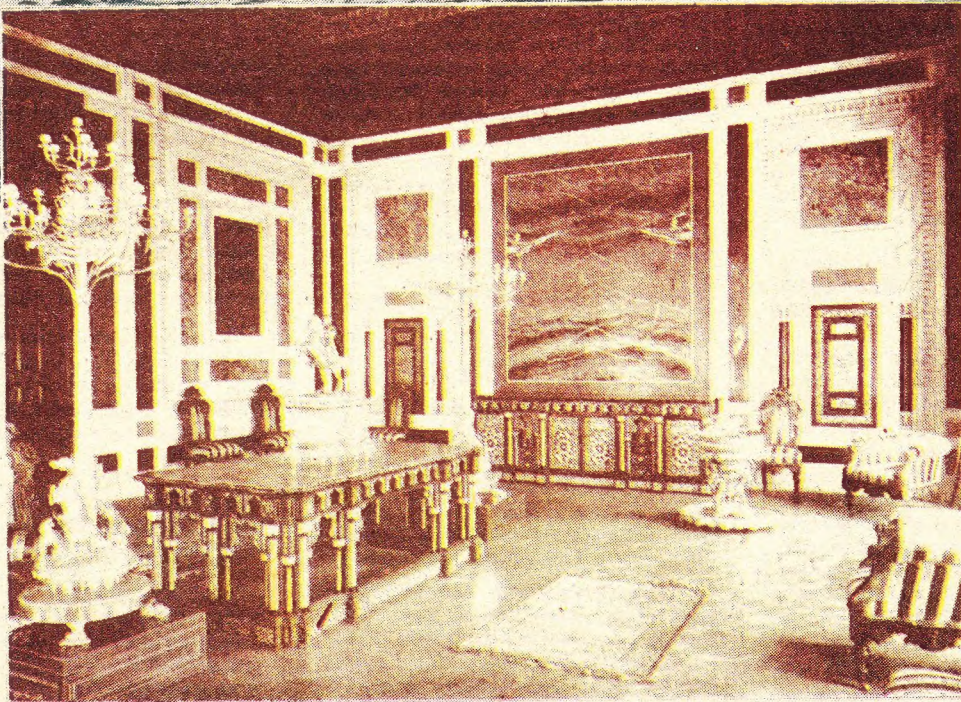
Salih Efendi ise, "Ben Muhammed'in ümmeti olduğum için içinde hiçbir şey saklayamam" dedi.

Rauf Bey, Ruslarla dostluğa büyük önem verdiklerini hatırlatarak, Lozan delegelerinin de Ruslarla devamlı olarak temas ettiğini, görüş alışverişinde bulunduğunu söyledi.

72 yıllık yangın yeri

Ali Süavî olayından sonra, İstanbullular tarafından "Uğursuz Saray" olarak nitelenen Çırağan Sarayı'ndaki padişahın dairesi nadide eşyalarla tetriş edilmişti. Yangın sırasında bütün bunlar tarihe gömüldü...

Yandığında bu yana 72 yıldır kaderine terk edilen Çırağan Sarayı'nın dış duvarları her türlü doğa şartlarının yıpratıcı etkisi altında bulunmasına rağmen sapsağlam duruyor. Sarayın önü ve yanı önceleri kum deposu olarak kullanıldığı için çok değerli bahçe ve rihtim kapıları bundan zarar gördü. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından bir "Çırağan Sarayı ve Çevresi Turizm Gelişim Projesi" hazırlandı... Projeye göre, Çırağan Sarayı restore edilerek bir kongre - sarayına dönüştürülecek ve futbol sahası olarak kullanılan bahçede, 400 yataklı bir otel inşa edilecek.

BEŞİKTAŞ ile Ortaköy arasında bugün sadece dış duvarları kalmış bulunan Çırağan Sarayı'nın planlarını Abdülmecid, Nikoğos Balyan adlı bir mimara hazırlattı. Saray, padişahın ölümü üzerine oğlu Abdülâziz döneminde 1866 yılında yaptırıldı. Sarayın yapımı için harçanan 1.5 milyon altının dışında diğer bazı devlet gelirlerinin de inşaatı yatırılması, o dönemde büyük dedikodulara yol açtı.

İkinci Abdülhamid'in padişahlığı yıllarında 20 Mayıs 1878 günü sarayda hapis bulunan V. Murad'ı yeniden taht'a çıkarmak amacıyla Ali Süavi tarafından girişilen hareket, adını bu saraydan alarak tarihlerimize "Çırağan Vakası" olarak geçti. Bu olay üzerine, sarayın yalnız Beşiktaş tarafı kullanılmaya başlandı.

Sarayın adı, daha önce aynı yerde bulunan Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın eşi Fatma Sultan'ın burada "Çırağan eğlenceleri" düzenlemesinden kaynaklanıyordu. Meşrutiyetin ilânından sonra Mebusan Meclisi'nin toplantı yeri olarak kullanılan Çırağan Sarayı, 19 Ocak 1910'da günümüze kadar kesin olarak anlaşılamayan bir nedenle yandı.

72 yıldır Çırağan Sarayı her yıl yıpratılmaya devam ediyor. Önceleri kullanıldığı halde ve an zarar ve Tutan'dan bir Çevresi esi" ha-ye göre, re edile-sarayına tbol sa- n bahçe- bir otel

19 Ocak 1910 günü meydana gelen Çırağan yangını İstanbul itfaiyesinin, askeri birliklerin ve halkın da çabaları ile söndürülmeye çalışıldıysa da, başarılı olunamadı.

mimarinin şaheseri olarak tanımlanan saray, bütünüyle yandı,

**«Refah»'ı?
kim batırdı?**

«Refah» olayının parti grubundaki tartışması çok şiddetli geçmiş, sonuçta iki bakan istifa etmişti

«ULUS BİZİ TAŞLAR» SÖZÜ SAYDAM'I ÇİLEDEN ÇIKARMIŞTI

REFİK SAYDAM:

«SANKİ HÜKÜMET BİR ŞEY SAKLIYOR... 'ULUS BİZİ TAŞLAR' TAŞLAR' DENDİ. ULUS BİZİ NEDEN TAŞLIYORMUŞ? NE YAPTIK Kİ ULUS BİZİ TAŞLAYACAKMIŞ?...»

Saydam, önce İçişleri bakanı olmuş, daha sonra başbakanlığa atanmıştı.

SAYDAM ŞANSSIZ BAŞLAMIŞTI

Savaş yıllarının ilk başbakanı olması Saydam'ın şanssızlığı idi. Hükümet tüm ana besin maddelerine el koymuştu. Ama bu maddelerin fiyatları üreticiyi tatmin etmediği için her yerde "karaborsa" oluşuyordu. Fiyatları düzenleme ve denetleme gibi savaş ekonomisinin zorunlu gerekleri, ülke koşullarına uygun olamadığı için yolsuzluklar da alıp yürümüştü.

O günlerde hükümet ve partinin tek sözcüsü durumunda olan Falih Rıfkı

Dr. Refik Saydam başbakanlık döneminde: "Devlet idaresi A'dan Z'ye kadar bozuktur. Düzeltmek ister" demişti.

Saydam'ın başbakanlığı bittikten sonra da sık sık hatırlanan ve çoğu zaman geçerliliğini kaybetmeyen bu sözün sahibi Refik Saydam, 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal'le beraber Samsun'a çıkmıştı. Atatürk'e yakınlığı, kendisi gibi doktor olan İbrahim Tâli Öngören'le dostluğundan ileri geliyordu. İnönü'nün başbakanlığı döneminde hep Bakanlar Kurulu'nda görev almış Bayar'ın kurduğu hükümette ise dışarıda kalmayı yeğlemişti.

Atatürk ölünce İnönü'nün Bayar'a kurdurduğu ilk hükümette Refik

Başbakan Saydam "vesveseli" bir adamdı. Ona göre, gözünü önünde bulunmayan herkes, "şüpheli iş" çeviriyordu. "Refah" faciası, parti grubunda görüşülürken Başbakan vehim içindeydi...

Refik Şevket İnce:
"Başbakan sözlerine
başka anlam vererek
hiddet ve şiddet
savurarak,
milletvekillerinin
denetlemesine ve söz
söylemesine karşı bir
dirençsizlik görünümü
çizmeye başladı."

«Refah» faciasından sonra Kütahya Milletvekili Ali Süha Delibaş'ın önerisiyle toplanan parti grubunda Saffet Arıkan, «Sorumluların ortaya çıkmasını» istiyor Refik Şevket İnce de, «Savunma ve Ulaştırma bakanlarına güvenim kalmadı, çekilmelerini istiyorum» diyordu

Atay da, Saydam için şöyle söylüyordu: "Sağlık Bakanlığı'nda hizmetlerini pek beğendiğim rahmetli Dr. Saydam, başbakanken türlü tahriklerini gördüğüm bir vesvese devri açtı. Ona göre gözü önünde bulunmayan herkes "şüpheli iş" çeviriyordu. Atatürk'ün vaktiyle yaverliğini bile yapan ve bin minnetini gören birinden "Beni de Atatürkçü sayarlar, halbuki ben son zamanlarda kendisiyle darılmıştım" yol-lu mektup kabul ettiğini duyduğum vakit ne kadar şaşırılmıştım."

«ÖZEL AMAÇ ARIYORUM»

Refah faciasından sonra Kütahya milletvekili Ali Süha Delibaş'ın önerisiyle toplanan parti grubunda Başbakan Refik Saydam, gerçekten de vehim içindeydi. O günlerin genç milletvekili Barutçu, gürültülü grup toplantısını şöyle anımsıyordu:

"Grubun o günkü oturumunda Savunma Bakanı Saffet Arıkan konuşmuş ve «Refah faciasında sorumlular varsa ortaya çıkmasını» istemişti. Daha sonra konuşan milletvekillerinden Rasih Kaplan.

"Eğer biz görevimizi yapmazsak bu ulus bizi taşlar arkadaşlar" diyordu.

Refik Şevket İnce ise daha ileri gitmiş ve şöyle konuşmuştu:

"Bu olay üzerine Savunma ve Ulaştırma bakanlarına güvenim kalmamıştır. Bu arkadaşların kendiliklerinden çekilmek istemelerini diliyorum."

Bu konuşmadan sonra Başbakan Refik Saydam kürsüye gelmiş ve:

"Anlamıyorum arkadaşlar" demişti.

"Ben bu sözlerde bir özel amaç arıyorum. Sanki bu işi hükümet yapmış, ya da sanki bu işi hükümet saklamak istiyormuş gibi bir şey... Rasih Kaplan soruyorum sana ulus bizi neden taşıyor

muş? Ne yaptık ki ulus bizi taşılayacak? Beğenilmek istemiyoruz. Ama hizmetlerimizin tam karşılığı olan hakkımızın verilmemesini de sessiz karşılayamayız."

KIZILCA KIYAMET KOPACAKTI SANKI

Başbakan heyecan doluydu ve bağırıyordu:

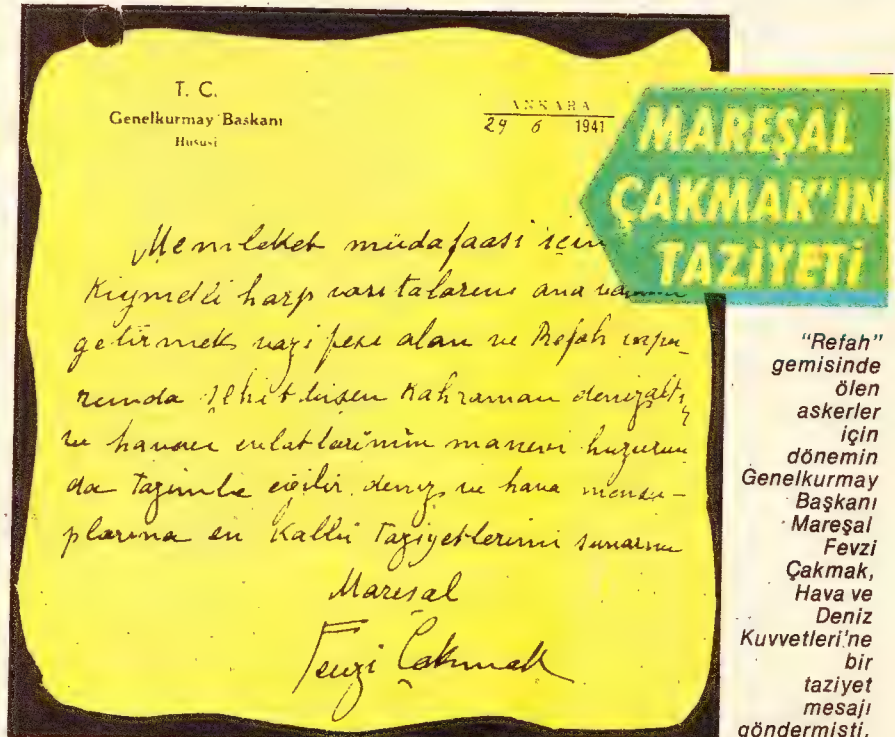
"Ben sizi sessizce dinledim. Siz de benim sözümü kesmeyin. anlamıyorum, özel bir amacınız mı

var?"

Başbakan bu sözleri söylerken bir yandan Refik Şevket İnce, öte yandan da Rasih Kaplan kalemelerini şiddetle masaya vurarak söz istiyorlardı. Grubun havası iyice elektriklenmişti. Başbakan ellerini kürsüye vurarak konuşuyordu. Kızılca kıyamet kopacak gibi hava doğdu ve gerçekten de koptu.

Başbakan inince Rasih Kaplan kürsüye geldi ve şöyle konuştu:

"Görev yaparken görevde ihmalin asla söz konusu olmayacağı bir aşamada karşılaştığımız ihmalleri, sorumlulukları bu kürsüden söylerken. Sayın Başbakanın sinirlenmeye hakları yoktur. Kimsenin sinirlenmeye hakkı

"Refah" gemisinde ölen askerler için dönemin Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, Hava ve Deniz Kuvvetleri'ne bir taziyet mesajı göndermişti.

«Refah» mı? kim batırdı?

yoktur. Sinirlenmek, bu görevi yapmamıza engel olmaz.

Bu görevi her ne pahasına olursa olsun yapmaktan dönersem namerdim.”

Sonra “Ulusun bizi niçin taşıyacağını” açıklayarak, “Bunda kızacak ne var?” diye sordu.

«VICDANINIZ SIZLAMİYOR MU?»

Rasih Kaplan'dan sonra Refik İnce konuştu. O da şöyle diyordu:

“Başbakan sözlerime başka anlam vererek hiddet ve siddet savurarak milletvekillerinin denetlenmesine ve söz söylemesine karşı bir dirençsizlik görünümü çizmeye başladı. Biz tartışmalarımızda birbirimizin sözünü kesebiliriz. Fakat başbakan bunların üstündedir. Parti genel başkan yardımcısıdır. Yani İnönü'den sonra partinin en büyüğüdür;

Bizi özel amaçla suçladılar. Sözlerimden güya bizim bu işi hükümetin yaptığını, ya da gizlemek istediğini söylediğimiz gibi garip anlamlar çıkarmak istediler. Bizim sözlerimizden böyle anlamlar çıkartmak basitlik olur.

Parti grubunda her şey iyiniyetle söylenir. Herkes iyiniyetle düşüncelerini ortaya koyar, denetleme görevini yapar. Kötü niyet geçerli olmaz. Fakat ben açık aln ve açık kalple bu kürsüde denetleme görevi yaparken, bakanlara güvenimin kalmadığını açıklarken, bana özel amaç yüklenemez. (Başbakana dönerek) Refik Saydam Bey, benim tek bir özel amacım vardır. O da Savunma ile Ulaştırma bakanlarına güvenim kalmamıştır. Yerlerine de ben geçecek değilim. Aslında bu kişinin isteği ile de olmaz. Saniyen olsa da ben artık Refik Saydam ile işbirliği yapacak değilim. Refik Saydam Bey! Bilmeniz gerekir ki, Refik Şevket İnce de senin kadar vatanseverdir, senin kadar namusludur.”

Sonra gözlerini Refik Saydam'a dikierek konuşmasını şöyle sürdürmüştü:

“Refik Saydam Bey! Sonsuz duyarlığı olan olay, ülkenin en seçkin bir topluluğunu, Refah gibi çürük bir tekneye bindirerek ihmalin kurbanı etmektir. Bu son derece duyarlı olan bir şey değil mi? Bundan sizin vicdanınız sızlamıyor mu? Bu olay bütün bir ulusun vicdanını sızlatacak bir olaydır. Bundan vicdanı sızlamayacak olan ancak hayvandır.”

“Refah” faciasının ardından hükümetçe yürütülen soruşturmanın sonucunu beklenirken, Savunma Bakanı Saffet Arkan ile birlikte istifa eden Ulaştırma Bakanı Cevdet Kerim İncedayı.

Refik Şevket İnce'nin konuşması giderek coşan söz ustalığı ile grubun bütün havasına egemen olmuştu. Grupta çıt yoktu. Refik Şevket çok ağır taşlamalara, başbakana yanıt verdi.

SAYDAM: «BENİ YANLIŞ ANLADINIZ»

Bu konuşma Başbakan'ın tutumunu değiştirmişti. Tekrar kürsüye geldi. Ancak bu defaki Refik Saydam biraz önceki Refik Saydam değildi. Şöyle konuştu:

“Arkadaşlar, beni yanlış anlamamanızı rica ederim. Ben hiçbir zaman konuşulmamasını, eleştiri yapılmamasını isteyen ve isteyecek bir kişi değilim. Tam tersine çok konuşulmasını, hükümetin sürekli denetlenmesini ve görülen hata ve noksanların konuşularak düzeltilmesini isterim. Ama bir insan olarak, bazı sözlerden üzülmüşsem bunu çok görmemek lazım. Rasih Kaplan arkadaşımızın “ulus bizi taşlar” sözünü ben yanlış anlamışım, affederler. Refik Şevket, arkadaşımın da aklından geçenleri söylemek istemedim. Burada denetleme görevlerini elbette yapacaklar. Yalnız biraz ölçsüz konuşuyorlar, sadece bunu söylemek istedim.”

BAKANLAR ISTIFA EDİYOR

Başbakandan sonra Savunma Bakanı Saffet Arkan kürsüye geldi ve şöyle dedi:

“Bazı arkadaşlar Savunma bakanına güvenleri kalmadığı için çekilmemi istediler. Şimdiye kadar gerek askeri, gerek siyasi yaşamımda böyle bir söz karşısında kalmadım. İlk kez böyle bir davranış karşısında kaldığım için huzurunuzda Savunma bakanlığından çekiliyorum ve başbakandan istifamın kabulünü rica ediyorum. Benimle Ulaştırma için Meclis soruşturması açılmasını istiyorum. Ta ki, sorumluluğumuz varsa ortaya çıksın ve cezamız verilsin.”

Refik Saydam tekrar söz almıştı:

“Arkadaşım çekilebilir. Fakat ben grubumun genel eğilimine bakarak, kabul edip etmemekte özgürüm.”

Sonuçta hükümetçe yürütülen soruşturmanın beklenmesi kararı alındı.

Fakat Savunma Bakanı Saffet Arkan ile Ulaştırma Bakanı Cevdet Kerim İncedayı istifa etmişlerdi. Meclis soruşturması 19 aralık 1941'de sonuçlandı. Bakanlar suçsuz görüldü. Ancak ihmali görülen ikinci derecedeki memurlar mahkemeye verildi. Ve onlar da 1 mart 1944'te beraat ettiler.

Refah faciası dosyası da böylece kapanmıştı.

PRENS SABAHATTİN

TAHA TOROS

Sabahattin Bey'i öldürtmeye fedai gönderdiler...

31 mart
ayaklanmasında
askerlere «komutanlarınıza
itaat edin» diye bildiri
dağıtan Sabahattin Bey'i
ayaklanmayı
tertiptleyenlerden
sayıyorlardı

31 Mart Olayı" adıyla tarihi-
mize geçen ayaklanma ha-
reketi, değişik şekillerde
yorumlandı. Softaların gösterisi ile
başlayan bu isyan, sonunda asker gücü
ile bastırıldı. Sultan Abdülhamid'i
koltuğundan eden bu olay, Sabahattin
Bey'e de bulaştırılmak istendi.

Bu ayaklanmanın, İttihatçılara karşı
yapıldığı bilinmektedir. Ancak el altın-
dan teşvik ve tertibinde Sultan Abdül-
hamid'in parmağı var mıydı, yok
muydu? İddialar değişiktir. Padişahın,
İttihatçıları tasfiye amacı ile bu ayak-
lanmayı tertiplettirdiği ileri sürülmüşse
de, devlet arşivlerine intikal eden Yıldız
Sarayı evrakı arasında, bunu doğrula-
yan bir belgeye rastlanmamıştır.

Diğer taraftan faillerinin sorguları
sırasında da bu konuya açıklık getirile-
memiştir. Bu bakımdan, yeni belgeler
bulunmadıkça, Abdülhamid'in bu olay-
la ilgisi bulunduğu iddia edilemez.

Diğer taraftan olayın, Abdülhamid'in
koltuğundan uzaklaştırılmasına gerekçe
olmak üzere, İttihat Terakki Partisi
tarafından, hazırlanmış olabileceği gö-
rüşü de dayanaksızdır. Üçüncü bir
söylenti olarak hem Abdülhamid'e hem
İttihat Terakki Partisi'ne karşı, Prens
Sabahattin taraftarılarınca düzenlenmiş
olabileceği görüşüdür ki, bu da gerçek
durumdur.

Öyle anlaşıyor ki, bu olay, din per-
desi altında, bir kısım koyu softaların
tahrikinden doğdu. Konu, özette bu açı-
dan görülmekle beraber, iktidarı elinde
tutan İttihatçıların beceriksizliğinden
de faydalanılmak istenmiştir. Devlet
yönetiminden ayaklarının çekilmesini
sağlamak isteyen bir grup, dinin, şe-
riatin elden gittiğini ileri sürerek ayak-
lanmışlar, ilk günler İttihatçıları sindi-

*«Vatanı
kurtarmak için
Abdülhamid'i
koltuğundan
indirmekten
başka
çare kalmadı.
Yıldız Sarayı
donanmanın
toplarına karşı
duramaz »*

rerek onların kaçmalarını veya gizlen-
melerini sağlamışlardır. Bu isyanın,
meşrutiyet inkılabının aleyhine geliş-
mekte olduğu görülünce, Selanik'ten
İstanbul'a gelen ordu, duruma hâkim
olmuş, kurulan Harp Divanı tarafından
elebaşlar asılmış, toplanan parlamento
da aldığı kararlar, Sultan Hamid'i tah-
tından indirerek kardeşi Sultan Reşat'ı
padişahlık makamına oturtmuştur.

İsyanın ilk günlerindeki İttihatçıların
bir kısmı, siyah gözükler takarak kı-
vafet değiştirerek, emin yerlere sığın-

Kanlı 31 Mart olayının ardından
yaşadıkları, Sabahattin Bey'e ye-
niden yurt dışına çıkmasının doğ-
ru olacağını gösterdi. Yine Paris'e
gitti. Özellikle adem-i merkeziyet
ve şahsi teşebbüs konularında te-
orik çalışmalarını sürdürdü. Sa-
bahattin Bey'in yurt dışında bu-
lunması, İttihatçılara karşı bir
eleştiri unsuru oluyordu. 1909 yılı
sonlarında Sadrazam Hüseyin
Hilmi Paşa tarafından yurda çağ-
rıldı.

PRENS SABAHATTİN

1909'da Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, Sabahattin Bey'e bir mektup göndererek onu yurda çağırdı. Bu davetin altında İttihatçıların bir oyununun bulunduğunu düşünen Sabahattin Bey red cevabı verdi

dılar. Hatta şapka giyip, yurt dışına kaçanlar da oldu!

Sabahattin Bey, donanmayı elde ederek karşı koymalarını sağlamaya çalıştı. Hatta, "Vatanı kurtarmak için Abdülhamid'i koltuğundan indirmekten başka çare kalmadı. Yıldız Sarayı, donanmanın toplarına karşı duramaz. Hemen istişari bir meclis kurulmalı, imkân bulunursa İttihat ve Terakki mensupları da bir araya gelmeli, aynı fikirde birleşilebilirse, Mehmet Reşat'ı padişah ilân etmeli..." demişti.

Hatta Sabahattin Bey, durumu sü-kunete kavuşturmak amacı ile, kısıktırlan askerlere bildiri dağıttı.

İttihatçılar birer köşeye gizlenirken, Sabahattin Bey, korkmadan sokakta idi. Ortalığın durulmasına çalışıyordu. Tutumu böyle olmasına rağmen —ne gariptir ki— Selanik'ten İstanbul'a gelen ve ayaklanmayı bastıran ordu,

yaptığı tevkifler arasına Sabahattin Bey'i de dahil etti!

İttihatçı komitacılar Sabahattin'in varlığından, güçlenmesinden korktuk-ları için ordu başındakileri bu eğilime yöneltti. Ancak İttihatçılar tarafından ordu üzerine bu konuda yapılan baskı üç gün etkili olabildi. Harekât Ordusu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa ile, Harp Divanı Reisi Hürşit Paşa, Harbi-ye Nezareti'nde mevkuf bulunan Saba-hattin Bey'i ziyaret ederek, yapılan yanlışlıktan dolayı özür dilediler ve serbest bırakıldılar. Bu haksız tevkif, Sabahattin Bey'i içten yaralamıştı.

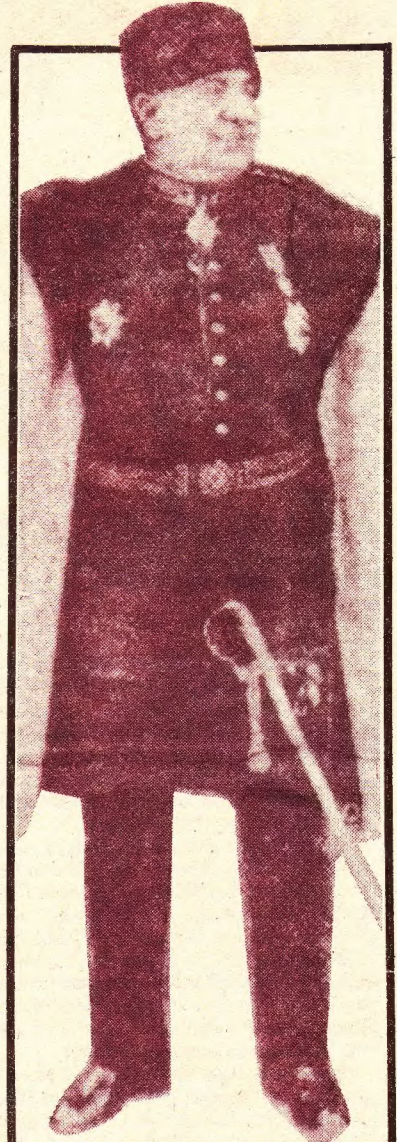
Sabahattin Bey'in desteği ile kurulan ve programında onun görüşlerini be-nimseyen Ahrar Partisi de, 31 Mart Olayı'ndan sonra kapandı. 31 Mart Olayı'nın tertibinde Sabahattin Bey'in parmağı bulunmadığı halde, gerek kendisinin gerek bir kısım arkadaşları-nın tevkif ve takibi —yapılan telkinle— Sabahattin'in yurt dışına çıkışı, politika hayatının garip cilvelerinden sayılmak gerekir.

YURTTAN İKİNCİ KEZ AYRILIŞ

Doğruca Paris'e giden Sabahattin Bey, orada yine (adem-i merkeziyet) ve (şahsi teşebbüs) konularını işleyen çalışmalarda bulundu. Fakat Türkiye'nin içinde bulunduğu günlük politika ile uzaktan da olsa ilgilenmeye devam etti.

Sabahattin Bey'in bu ikinci sürgün hayatı uzun sürmedi. Onun yurt dışın-da bulunuşu, yönetimi ellerinde tutan İttihatçıların eleştirilmesine neden olu-yor, şayet bu haksızlık giderilirse, aleyhlerine yöneltilen tenkitlerin sona ereceği hesaplanıyordu. Bu maksatla, Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa 1909 yılı sonlarında, Sabahattin Bey'e bir mek-tup gönderdi. Yurda dönmesini rica etti. Bu davetin altında İttihatçıların bir oyununu sezinlediği için Sabahattin Bey, red cevabı verdi. Az sonra İttihat Terakki kabinesi düşmek üzereydi. Sabahattin, İttihatçılar hükümetten uzaklaşmadıkça, yurda dönmeye kararlıydı. Sonunda Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın (Büyük Kabine) adı ile bir hükümet kurması üzerine, yurda dön-dü. Büyük kabine görevinde başarılı olamamıştı.

Bir kısım subayların oluşturduğu "Halâskâr Zabitan Grubu"nun faaliye-ti, 1912 yılının önemli olaylarından biridir. Bu hareket, hem "Hürriyet ve İtilaf Partisi"nden hem Prens Sabahat-tin'den güç almakta ve bağlantı sağla-maktaydı. Kesin olmamakla beraber, hem fikren hem maddeten Prens Sa-

Adliye Nazırı Nazım Paşa, 31 Mart olayı sırasında ayaklanma-cılar tarafından öldürüldü. İs-yancılar, Nazım Paşa'dan başka İttihatçıların önde gelen isimle-rinden "Tanin" gazetesi başya-zarı Hüseyin Cahit Yalçın'a ben-zettikleri Lazkiye mebusu Emin Arslan'ı da öldürdüler. Olaylar sırasında Bahriye Nazırı Rıza Paşa da yaralanmıştı.

bahattin'den de yararlandı.

Halâskâr Zabitan Grubu, parlamen-toyu sarsan bir beyanname yayınladı. Bunlar, İttihatçıların düşürülmesini öngören bir davranış içindeydiler.

Gerçek meşrutiyet esaslarına uyul-

BASINA AÇIKLAMA

SULTANZADE SABAHATTİN BEY'İN TEVKİFİNİ İÇAP ETTİRECEK HİÇBİR DELİL MEVCUT OLMADIĞINDAN, HÜRİYETLERİ MAALİZAR İADE EDİLDİĞİ İLÂN EDİLİR.

15 nisan, sene 325
İstanbul Merkez Kumandanı
Erkân-ı Harbiye Binbaşısı
Remzi

madığı, yaptıkları bildirinin konusunu teşkil ediyordu.

Bizde İkinci Meşrutiyet devri, özellikle İttihat ve Terakki dönemi, tabancaların fazla konuştuğu bir dönemdi. Bazı gazeteci ve fikir adamlarının kurban edildiği bu yıllarda, ordunun yetiştirdiği değerli kumandanlara da —kanla ve ölümle sonuçlanan— suikastler düzenlendi. "Bâbiâli Baskını"nda ünlü kumandan Nazım Paşa'dan sonra, yine tanınmış asker Sadrazam Mahmut Şevket Paşa bu dönemde şehit edildiler. Bu suikastte Sabahattin'in rolü bulunduğu kasten yayıldı. Bu Sabahattin'in ortadan kaldırılmasını amaçlayan tertiplerdendi. O, kurban gitmektense yurttan ayrılmayı uygun buldu.

«SAKIN HARBE GİRMİYİN»

Dayısı Sultan Reşat'a uyarı mektubu gönderen Sabahattin, aynı uyarıyı Sadrazam Said Halim Paşa ile, partinin nüfuzlu kişisi olan Talât Paşa'ya da tekrarlardı. Gönderdiği mektuplarda şöyle diyordu:

— Sakın savaşa girmeyiniz! Böyle bir hareket, milletin mahvını, vatanın harabolmasını sağlamaktan başka bir işe yaramaz.

Ne dinleyen oldu ne anlayan... İttihatçılar, Almanların yanında, savaş için gerekli formaliteleri hazırladılar, harp kararı verebilecek otoriteleri hiçe sayarak, birkaç kişinin sözü ile milleti bir ateşin ortasına attılar. Bunu yapanların çoğu, bu yangının meydana getirdiği küller içerisinde, memleketten kactılar.

Birinci Dünya Savaşı'na körü körüne sürüklenen Türkiye, bu savaşta eriyordu. Genç neslini cephelerde tüketti. Savaş, Türkiye'nin aleyhine geliyordu. Sabahattin Bey, bu sonucu daha önce sezmiş ve zamanında hükümdarla yetkilileri uyarmıştı. Harbin Türkiye'yi daha fazla ezmemesi için, büyük devletlere başvuran Sabahattin Bey, onların Türkiye ile tek başına barış yapmalarını sağlayabilecek bazı teşebbüslerde bulundu. Bu amaçla, Paris'ten Atina'ya geldi; Yunan, Romanya devlet adamları ile temas etti. Malta'da vazifeli bulunan İngiliz Amiral Gambel ile görüştü.

Sabahattin Bey, barış için ilgili devletlere şu görüşü belirtiyordu:

— Türk hükümeti, milletin rızasına aykırı olarak savaşa katılmıştır. Türkiye'nin bütünlüğünü muhafaza şartı ile barışsever bir hal tarzı oluşturulabilir.

Ne var ki Sabahattin'in, tek başına Türkiye ile barış yapılabilmesiyle ilgili çabaları, sondajları, memleketi bu savaşa sürükleyenleri kızdırdı! Hatta yetkisi olmadan Sabahattin'in yaptığı kişisel girişimlere karşı ağır bir ceza uygulanması da tezgâhlandı. Bu maksatla, Atina'ya Boşnak Salih adlı bir

fedai gönderildi. Bunun görevi, Sabahattin'i öldürmekti! Prensten randevu alındı. Onunla uzun uzun konuşan Salih, Sabahattin'in sözlerine, görüşlerine hayran oldu. Elini tabancasına uzatacağı yerde, Sabahattin'in ellerine uzatarak ayaklarına kapandı.

O sıralarda —Sabahattin Bey'in kardeşinin anlattığına göre— Talât Paşa da gizlice, tek yönlü bir sulh teşebbüsünü düşünüyordu. Bu maksatla Sabahattin'in İstanbul'a davet edecek, bu hizmeti ondan isteyecekti. Ama o günlerde, İttihatçılar arasından yetişen bir komitacı —ünlü Yakup Cemil Bey— aynı konu peşindeydi ve Harp Divanı'na astırılmıştı! Bu olay, Talât Paşa'nın düşündüğü teşebbüsü engelledi.

Birinci Dünya Savaşı'nın yenilgi ile sonuçlandığı sıralarda, Türkiye'ye ve

İttihatçıların Bâbiâli baskınından sonra sadrazam olan Mahmut Şevket Paşa, İttihatçı değildi, fakat İttihat ve Terakki ile birlikte çalışıyordu. İttihat ve Terakki'ye karşı gelişen muhalefet, onu İttihatçıların iktidarının çok önemli bir dayanağı olarak görüyordu. Mahmut Şevket Paşa 11 haziran 1913 günü Harbiye Nezareti'nden otomobile Bâbiâli'ye gelirken, Divanyolu'nda suikaste uğradı. Onunla birlikte Sadaret İkinci Yaveri İbrahim Bey de olay yerinde öldü, 8 suikastçi yakalanıp idam edildi. Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi, İttihat ve Terakki'nin, muhaliflerine yönelttiği baskıyı amansızlaştırmasına yol açtı.

rilecek ağır cezanın hafifletilmesi yönünde, Paris'te Sabahattin Bey, bazı girişimlerde bulundu.

Vilson prensibi diye adlandırılan ve Türkiye'yi bölme amacına yönelik bulunan bir ölüm fermanı üzerinde konuşulurken, Sabahattin Bey'in bu gayretleri fazla etkili olamadı. Büyük devletler, imparatorluk topraklarının etnik ve din ayrımlarına göre bölünmesine yol açabilecek projeler üzerinde çalışıyorlardı.

Paris'tekiler arasında bulanık suda balık avlama kabilinden, bazı kişilerin girişimleri de işitiliyordu. Bunların basında, Kürt Şerif Paşa bulunuyordu.

Sultan Vahdettin, yenilmiş, ezilmiş bir imparatorluğun içte ve dıştaki durumunu kurtarabilmek umuduyla, Sabahattin Bey'in beliren kişiliğinden yararlanmak istedi. O bunalımlı günlerde, Sabahattin'in sadrazamlığı kabul edip etmeyeceği hususunda sondajda bulundu, harabeye dönmüş bir ülkede, ezilmiş bir ulusun yönetiminde bulunmak istemeyen Sabahattin, padişaha aşağı yukarı şu cevabı gönderdi:

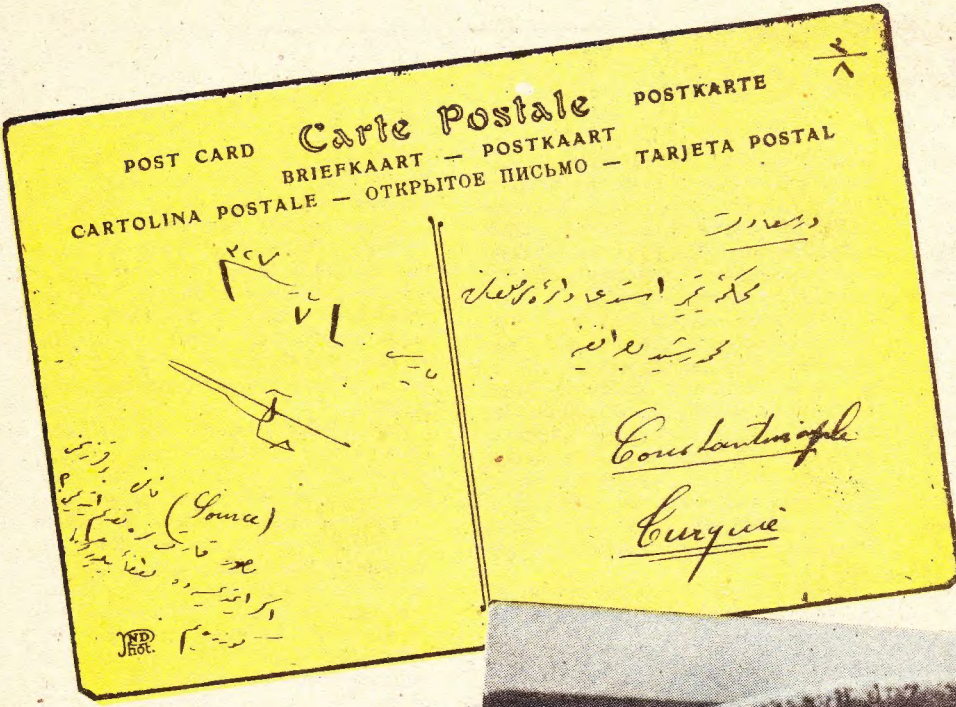
— Ben, yangın alanı haline gelen vatanımda, bir baykuş olamam.

SABAHATTİN BEY TEKRAR GELİYOR

Mondros Anlaşması, mütareke, memleket topraklarının yabancı askerler tarafından işgali... Anadolu içlerine kadar Yunanlıların ilerlemesi... Buna karşılık Anadolu'da millî hareketin başlaması... İstanbul'da Damat Ferit hükümetinin bu millî hareketi engellemek isteyen teşebbüsleri ve ihanetleri...

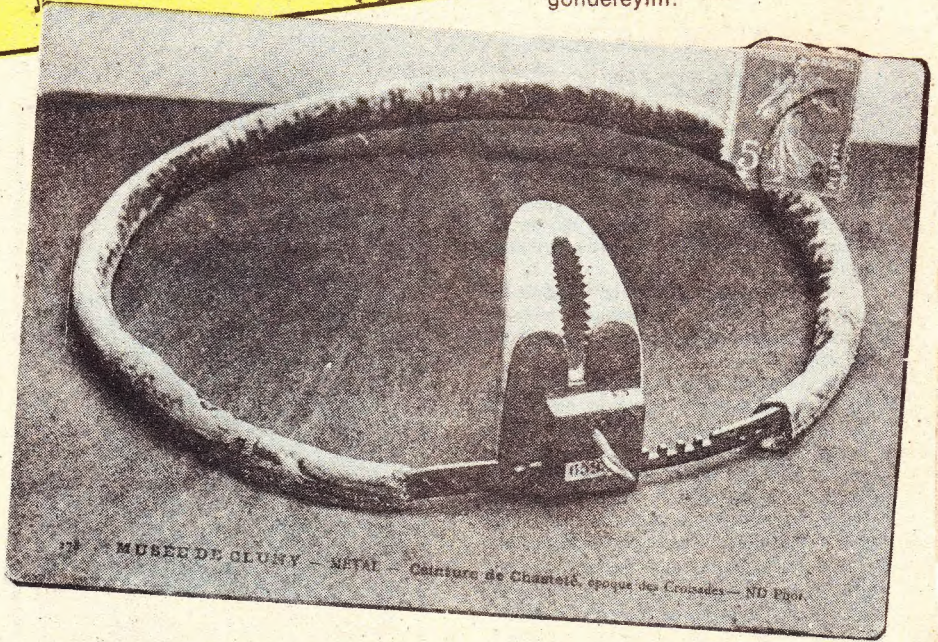
İşte bu devrelerde aklını başına toplayabilenler, bir müddet için de olsa, bunalımın giderilmesini sağlamak için Damat Ferit hükümetinin düşürülmesi görüşündeydiler. Yurt dışındaki Sabahattin'in davet edilerek hükümeti kurmasını özlüyorlardı. Bu, Yunanlıların Kütahya'yı işgal ettiği günlere rastlar. Fakat arzulanan bu durum, yukarıda da belirttiğimiz gibi gerçekleşmedi. Damat Ferit, bu tür düşünenlerin hayallerini kırmak amacıyla yurda davet edilen Sabahattin Türkiye'ye dönmesini istemiyordu. Bu engellemeye rağmen Sabahattin 1919 yılının son ayında yurda döndü. 1908 inkılabından sonra yurda dönerken nasıl bir kahraman gibi karşılanmışsa, aşağı yukarı, yine böyle heyecan dolu bir sevgi ile karşılandı.

İstanbul'a gelen Sabahattin Bey, bir gün sonra, Padişah Vahdettin tarafından kabul edildi. Memleketin felâketli durumu üzerinde bir görüşme yaptı. Ancak, yönetimde rol oynayabilecek bir görevi kabul etmedi. Ulusun manevi-yatında beliren çöküntüyü giderici nitelikte konuşmalar yaptı. "Millî Vcdana Hitap" başlığı altında, çok uzun bir yazı ile son görüşlerini millete duyurmak fırsatını buldu.

Avrupa müzelerinin vitrinlerinde sergilenen bekâret kemerlerinden biri. Fransa'nın Cluny Müzesi'nde bulunan bu kemerin fotoğrafı, kartpostal olarak o yıllarda Paris'te yaşayan bir Türk tarafından İstanbul'daki bir dostuna yollanmış. Kartın arkasında şunlar yazılı: "Dersaadet (İstanbul), Mahkeme-i temyiz (Yargıtay) istida dairesi hulefasından (dilekçe dairesi memurlarından) Mehmed Reşit Beyefendi'ye. Constantinople-Turquie. Paris, 7 Mart 327 (1911). Source namında bir kızımız musavver (resimli) kartı size takdim etti mi? Eğer etmediyse de lütfen bildiriniz, göndereyim."

Bekâret kemerinin ikinci anahtarları yapılıp kocası savaşa gidenlere satılıyordu

TARİHİN çok eski çağlarından beri uzun yolculuklarla savaşlara çıkan şövalyeler, savaşçılar ve krallar, kendilerinin yokluğunda eşlerinin cinsel ilişkide bulunmalarını önlemek amacıyla onlara bekâret kemerleri takarlardı. Gene eski çağlarda, babaların kızlarına bu kemerleri taktıkları biliniyor.

Bekâret kemerleri demirden yapılır, üzerleri deriyle kaplanır ve ön kısımlarında bir kilit bulunur, altın ve gümüş gibi değerli madenlerden yapıldıkları da olurdu.

Özellikle Orta Çağ'da Haçlı Seferleri sırasında büyük önem kazanan bekâret kemerleri edebiyata da konu olmuş, Boccaccio, Pitigri gibi yazarlar, yapıtlarında bu konuyu sık sık işlemişlerdi.

Gene aynı dönemlerde bekâret kemerlerin yapımcıları kendilerine bu kemerlerin satışından başka bir geçim yolu daha buldular: Kemer anahtarlarının yalnız kocalar

için ve tek olarak yapılması gerekirken çift yapılmaya başlandı ve şövalyeler savaşa gidince yüksek paralar karşılığında eşlere satıldı.

Kendi kendine tatminin dinsel açıdan yasak sayıldığı toplumlarda genç kız ve erkeklerle de bu kemerlerin takıldığı da biliniyor.

Bekâret kemerlerinin kullanılması Avrupa'da eski çağlara oranla çok az da olsa 18. yüzyıl başlarına kadar devam etti, daha sonra tarih sahnesinden silindi.

Bu bilgilerden sonra 18. Yüzyıl başlarından itibaren kullanılmayan bekâret kemerlerinin yakın tarihle ilgisi aklı gelebilir. Gerçekte günümüzde bile Avrupa'da bazı egzotik toplumlarda sembolik olarak takılan kemerler, 1900 başlarında en çok satılan kartpostallardı. Avrupa'ya giden Osmanlılar da İstanbul'daki yakınlarına şifreli ithaflarla bunlardan gönderiyorlardı...